

lere tezkireler yazarak kanaatlerini bildirmelerini istedi. Kendisine ulaşan bütün tezkireleri bir telhise birlikte III. Murad'a gönderdi. Bunun sonucunda Ferhad Paşa geniş yetkilerle şark seferine serdar tayin edildi. Bahar mevsimine kadar bütün hazırlıklarını tamamlayan Ferhad Paşa sefere gitti (Solakzâde, *Târih*, s. 609-613; Hasanbeyzâde Ahmed, II, 332-339).

Mesih Paşa sadârete geldiğinde Reîsülküttâb Hamza Çelebi'yi azlederek yerine haremnden çıkma olan Küçük Hasan Bey'i getirmişti. Fakat Hamza Çelebi aradan bir müddet geçtikten sonra padişahın onayını alıp kendisini yeniden reîsülküttâb tayin ettirmek istedi. Mesih Paşa buna razı olmayınca III. Murad sadrazama, "Sa na lâzım olan biz nasbettığımız kimseleri kullanmaktır" cevabını gönderdi (*Gelibolulu Mustafa Âli*, III, 493). Ferhad Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu henüz Konya'da iken Mesih Paşa, Çivizâde Mehmed Efendi'nin fetvasıyla 25 Rebîülâhîr 994'te (15 Nisan 1586) azledildi (Selânikî, I, 165). Kaynakların bir kısmı, Mesih Paşa'nın yaşlılığından dolayı kendi isteğiyle görevini bıraktığını ifade etmektedir (Hasanbeyzâde Ahmed, II, 403; *Mehmed b. Mehmed er-Rûmî*, s. 452; *Gelibolulu Mustafa Âli*, III, 493). 1000 yılında (1592) vefat eden Mesih Paşa, Fatih civarında Hırkaişerif taraflarında yaptırdığı cami avlusunda defnedildi. Mesih Paşa, İstanbul'daki cami dışında Mısır'da bir medrese yaptırmıştır. Kaynaklara göre vakar ve şuur sahibi, söylediğini bir defa söyleyen, sözünden asla dönmeyen, sadakatle iş gören, müfsitlere asla fırsat tanımaz, adaletli ve iffetli bir kişiliğe sahipti. Yine bu kaynaklarda devlet alacaklarının tahsilinde titiz olduğu, devlet hazinesini arttırmaya çalıştığı ve işlerini müşavere ile gördüğü belirtilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri (haz. Halil Sahillioğlu), İstanbul 2004, s. 187-188, 221-222; Selânikî, *Târih* (İpsirli), I, 64-65, 134-135, 142, 150-151, 156, 164-167; Âli Mustafa Efendi, *Câmiu'l-buhûr der Mecâlis-i Sûr* (haz. Ali Öztekin), Ankara 1996, s. 31, 84, 123, 141,142; *Gelibolulu Mustafa Âli ve Künhü'l-Ahbârî'nda II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed Devirleri* (haz. Faris Çerçi), Kayseri 2000, III, 393, 448, 491, 493-640; *Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü'l-tevârih ve'l-ahbâr'i ve Târih-i Âl-i Osmân'ı* (haz. Abdurrahman Sağırılı, doktora tezi, 2000), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 360-361, 414-415, 437, 439, 451-452; Hasanbeyzâde Ahmed, *Târih* (haz. Şevki Nezihi Aykut), Ankara 2004, II, 317, 328-339, 341, 351, 403; Peçuytu İbrâhim, *Târih*, II, 107-108; İshakî, *Târih*, Kahire 1304, s. 155, 167; Solakzâde, *Târih*, s. 609-613; Naimâ, *Târih* (haz. Mehmet İpsirli), Ankara 2007, IV, 1923-1924; *Hadikatü'l-vüzerâ*, s. 41-42; J. von

Hammer-Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi* (haz. Mümin Çevik – Erol Kılıç), İstanbul 1989, IV, 145-146, 153, 159-160, 180-181, 187; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 346; Seyyid Muhammed es-Seyyid Mahmûd, *XVI. Asırda Mısır Eyaleti*, İstanbul 1990, s. 94-96; N. Jorğa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (trc. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005, III, 158.

ŞEFAATTİN DENİZ

MESTÇİZÂDE ABDULLAH EFENDİ

(ö. 1150/1737)

Osmanlı âlimi.

Babası veya dedesi mestçilik yaptığından Mestçizâde diye meşhurdur. Ziriklî bunu "Müstehizâde" şeklinde hatalı kaydetmiştir (*el-A'elâm*, IV, 103). Hayatına dair yeterli bilgi bulunmayan Mestçizâde'nin İstanbul'da doğduğu bilinmektedir. Tahsilini tamamladıktan sonra evlendi, biri erkek iki çocuğu oldu. Erkek çocuğunun adı Osman'dır. Kızını adları bilinen iki öğrencisinden Es'ad b. Osman b. Şükruallah ile evlendirdi, diğer öğrencisi Fâiz Halîl b. Mustafa b. İsâ'dır. Lâle Devri'nde yaşayan Mestçizâde ilk görevine Fatih semtindeki Orta Cami'de dersîâm olarak başladı, ardından Damad İbrâhim Paşa Medresesi'ne tayin edildi. 1698'de Defterdar Ahmed Çelebi, 1702'de Yarhisar, 1704'te İstanbul'da Mesih Paşa, 1706'da Şahkulu, 1708'de Ayşe Sultan, 1709'da Süleymaniye Sahn-ı Semân medreselerinde müderrislik yaptı. 1717'de Selânik kadılığına tayin edildi. 1725'te Bursa, 1727'de Bosna ve 1730'da Haremeyn müderrisliği unvanını aldıktan sonra 1732'de İstanbul kadılığına ve 1737'de Anadolu kazaskerliğine getirildi. Cemâziyelâhîr 1150'de (Ekim 1737) vefat eden Mestçizâde, Fatih'te Nişancı Mehmed Paşa Mescidi'nin civarında bulunan Keskin Dede Kabristanı'na defnedildi.

Kelâm ilmiyle kelâm mektepleri hakkında verdiği bilgileri ve yaptığı tahlilleri dik-kate olarak Mestçizâde'nin bir kelâm âlimi ve kelâm tarihçisi olduğunu söylemek mümkündür. Ebû Hanîfe ve Mâtürîdî'nin görüşlerini açıklığa kavuşturmak suretiyle Mâtürîdiyye mezhebine katkıda bulunmuştur. Nitekim Mâtürîdî'nin, Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye kelâmcılarının cumhuru muhalif bulduğu "bezmi-ilest" konusundaki görüşünü şöyle açıklar: Allah içindeki canlı ve cansız varlıklarla birlikte evreni yaratmış, ardından insanlara algılama, akıl yürütme ve bilgi üretme gücü vermiştir. Bu sayede insanlar evreni inceleyerek Allah'ın varlığına istidlâlde bulunabilirler. Cenâb-ı Hak kendi mevcudiyetine dair delilleri evrende serpiştirmiş ve insanlara,

"Ben sizin rabbiniz değil miyim?" demiş, onlar da evrenin yaratılışı hakkında düşününün onun bir yaratıcısının varlığına istidlâl ederek, "Evet sen bizim rabbimizsin" cevabını vermişlerdir (*el-Mesâlik*, s. 69). Mestçizâde'ye göre varlıklar hakkında akıl yürüterek veya kıyas yaparak hüküm veren ve evrene anlam yükleyen İslâm âlimleri kelâmcı kabul edilmekle birlikte neshedilmiş dinlere mensup yahudi ve hıristiyan âlimleri kelâmcı sayılmaz. Kâinata dair aklî yorum yapan müslüman olmayan kişiler filozof diye anılır ve kelâm literatüründe bunlarla Meşşâiler kastedilir. Evrenin inceliklerine nefis terbiyesi ve riyâzet yöntemlerinin uygulanmasıyla ulaşıldığını (keşf) kabul edenler müslümansa sûfî, değilse İshrâki olarak nitelendirilir. Kelâmcı sûfî, sûfî de kelâmcı olabilir (*a.g.e.*, s. 41-47).

Mestçizâde'nin kelâma dair dikkat çeken görüşleri şöyledir: Allah'ın sıfatları her bir sıfatın zâtından ibaret olan bekâ ile bâkidir; meselâ Allah'ın zâtı ilimle âlimdir, ilim sıfatı ise bizzat kendisiyle bâkidir. İlâhî zâtın bekâsı da böyledir, yani Allah'ın zâtı bekâ sıfatıyla bâkidir, bekâ sıfatı ise bizzat kendisiyle bâkidir (*a.g.e.*, s. 163). Yedi sübûtî sıfata inanmak gerektiği gibi vech, yed, ayn, nüzûl, istivâ gibi haberî sıfatlara da iman etmek gerekir, çünkü bunları Allah'tan nefyetmek ta'til (sıfatlardan tecrid) fikrine götürür. Bu fikir sadece Ahmed b. Hanbel ve mensuplarının değil Ebû Hanîfe'nin de fikridir (*a.g.e.*, s. 222). Kelâmcılar "cüz-i lâ yetecezzâ" görüşünü Aristo öncesi filozoflarından almışlardır. Tales, Anaxagoras, Pisagor gibi düşünürler de âlemin hâdis olduğu görüşündedir. Nübüvvet müessesesi ve Cebrâil'in Allah'tan vahiy getirmesi meselesi Aristo felsefesinde de vardır ve bu husus filozofun kitaplarında müstakil bir bölümün konusudur, zira toplum nizamı açısından nübüvvet ve vahiy gereklidir (*a.g.e.*, s. 45-46). Ruh cisim değil maddeden soyutlanmış bir cevher olduğundan berzah âleminde cesetle ruh arasında bir tür ilişki kurulabilir.

Eserleri. 1. *el-Mesâlik fi'l-hilâfiyyât beyne'l-mütekellimîn ve'l-hükemâ*². Yazma nüshalarında adı *Hilâfiyyâtü'l-hükemâ ma'a'l-mütekellimîn ve hilâfiyyâtü'l-Eşâ'ire ma'a'l-Mâtürîdiyye* olan eser (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 5416) kısaca *el-Hilâfiyyât* diye bilinir. İslâm Meşşâi filozoflarına ait görüşlerle onların kelâmcılardan farklı olan telakkilerinin, ayrıca Mu'tezile, Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye'ye mensup kelâmcılara ait düşünce ve inançların özetlenip karşılaştırıldığı

önemli bir çalışmadır. Döneminde mezheplerin yayıldığı coğrafyaları ve Mâtürîdî âlimlerinin medreselerinde okutulmuş eserlerin listesini vermesi açısından ayrı bir değer taşır. İstanbul kütüphanelerinde pek çok nüshası bulunan kitap Seyit Bahçıvan tarafından yayımlanmıştır (Beirut 1428/2007). Ülker Öktem eser hakkında doktora tezi hazırlamış ve teze metnin Türkçe tercümesini de eklemiştir (bk. bibl.).

2. Hâşiye ‘alâ Hâşiyeti’t-Tâlişî ‘alâ Şerhi’l-Me‘âlî’. Sirâceddin el-Urmvî’ye ait Me‘âlî’u’l-envâr adlı klasik mantık kitabına Hüsâmeddin Hasan el-Kâtî’nin yaptığı şerhe Muhyiddin et-Tâlişî tarafından yazılan hâşiye üzerine bir hâşiyedir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi’nde çeşitli yazma nüshaları mevcuttur (Esad Efendi, nr. 1946; Fâtih, nr. 3290).

3. Hâşiye ‘alâ Envârî’t-tenzîl ve esrârî’t-te’vîl. Kâdî Beyzâvî’nin tefsirine yapılan şerhin Yûnus sûresinin sonuna kadar olan hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 304; Nuruosmaniye Ktp., nr. 549).

4. Hâşiye ‘ale’d-Dürreti’l-fâhire li’l-Câmi. Abdurrahman-ı Câmî’ye ait eser için yazılan şerhin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 955/2).

5. Ta’lîkât ‘alâ ba‘zî’l-mevâzî’ min Menâhici’l-edille. İbn Rüşd’ün eserinin bazı bölümlerine düşülen notlardan ibaret olup Konya Yûsuf Ağa Kütüphanesi’nde bir nüshası mev-

cuttur (nr. 446).

6. Ta’lîkât ‘alâ emâkin muhtelife min Minhâci’s-sünne. İbn Teymiyye’nin eserinin bazı kısımlarına düşülen notlardan oluşmuştur (Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 559).

7. Risâle fi me‘âni’n-nefs (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3579/2; Âtîf Efendi, nr. 2797).

8. Risâle fi’l-mu‘arref bi’l-lâm (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 5349; Esad Efendi, nr. 3579).

9. İhtilâfû’s-Seyyid ve Sa‘diddin fi mesâ’ile şettâ. Seyyid Şerîf el-Cürçânî ile Sa‘deddin et-Teftâzânî arasındaki bazı meselelere dair ihtilâfları içerir (İstanbul 1278).

10. Risâle fi ‘alâkâti’l-mecâz. Belâgatta bir ilgi ve karîne ile gerçek anlamı dışında kullanılan kelime veya terkibi ifade eden mecazın beş temel unsurundan biri olan “alâka” kavramını ele alan bir risâledir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3579/4; Fâtih, nr. 5416/2).

11. İzâhu ‘ibâreti’l-Mülteka fi secdeti’s-sehv. İbrâhim el-Halebî’ye ait eserin sehiv secdesi konusu üzerine yapılan bir şerhtir (İÜ Ktp., nr. 3726).

12. Risâle fi’l-hûsn ve’l-kubh (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2128-2130).

BİBLİYOGRAFYA :

Mestcizâde Abdullah Efendi, *el-Mesâlik fi’l-hilâfiyyât beyne’l-mütekellimîn ve’l-hükemâ’* (nşr. Seyit Bahçıvan), Beirut 1428/2007, s. 41-47, 69, 162-163, 222; Mestcizâde’nin “*Al-Hilâfiyyât Bayna al-Hukamâ’ Ma’a al-Mutakallimîn va al-Hilâfiyyât Bayna al-Mutazila*

Ma’a al-Aşâira va al-Hilâfiyyât Bayna al-Aşâira Ma’a al-Mâtürîdiyya” Adlı Eseri (haz. Ülker Öktem, doktora tezi, 1993), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 5-8; İsmet, *Tekmiletü’ş-Şekâik*, V, 127-129; *Sicill-i Osmânî*, III, 377; *Osmanlı Müellifleri*, II, 27-28; *Hediyetü’l-‘ârifin*, I, 483; Zirikî, *el-A‘lâm*, IV, 103; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul 1974, II, 715; Ülker Öktem, “Mestcizâde’nin Filozoflara ve Felsefeye Bakışı”, *Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay Armağan Kitabı*, Ankara 2005, s. 569-575; a.m.f., “Hilâfiyyât, Mestcizâde ve ‘Hilâfiyyât’”, *AÜİFD*, XLVIII/2 (2007), s. 21-36; Ömer Aydın, *Türk Kelâm Bilginleri*, İstanbul 2004, s. 73-74; a.m.f., “Mestcizâde’nin ‘Hilâfiyyât’ İsimli Eserinin Kelâm İlmindeki Yeri ve Önemi”, *İl İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 9, İstanbul 2004, s. 45-63; Seyit Bahçıvan, “Mestcizâde ‘Abdullah Efendi ve kitabühü el-Mesâlik fi’l-hilâfiyyât’”, *‘Âlemü’l-mahtûtât ve’l-nevâdir*, XI/1, Riyad 1427/2006, s. 91-120.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

MESTÛRE

(bk. MAH ŞEREF HAN).

MEŞREFÎ

(المشرفي)

Ebû Hâmid Zeynülabidin (Muhammed) el-Arabî b. Abdilkâdir b. Ali b. Mes’ûd el-Hasenî el-Meşrefî el-Mu’askerî el-Fâsî (ö. 1313/1895)

Cezayirli tarihçi, edip ve şair.

Mestcizâde Abdullah Efendi’nin *el-Mesâlik fi’l-hilâfiyyât beyne’l-mütekellimîn ve’l-hükemâ’* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1458/1)

Cezayir’in batısındaki Muasker bölgesinde Garîs’e bağlı Kert köyünde doğdu. Meşârif diye anılan ulemâ ailesine mensuptur. Bazı kaynaklarda dedesine nisbetle Arabî b. Ali diye de anıldığı gibi babasının adı Ali, dedesini de Abdülkâdir, doğum yeri de Garîs olarak kaydedilir. Doksan yaşlarında vefat ettiğine dair bilgiden (İbn Sûde, *İhtâfû’l-muhtâlî*, I, 330; M. Muhyiddin el-Meşrefî, XXI, 7155) 1223 (1808) yılı dolaylarında doğduğu anlaşılmaktadır. Abbas b. İbrâhim, *el-Hûsâmü’l-Meşrefî’yi* 1285’te (1868) yazdığı sırada elli yaşına yaklaştığına dair kayda dayanarak 1230’ların (1820) ortalarında doğmuş olacağını yazar (*el-İlâm*, IX, 28). Ancak bu görüş diğer kaynaklarda verilen hayatının çeşitli safhalarıyla ilgili bilgilerle çelişmektedir. İlk dinî bilgileri fakih olan babasından alan Meşrefî köyünde hıfzını tamamladı. Derkâviyye’nin kurucusu Muhammed Arabî ed-Derkâvî’nin talebelerinden Şeyh Arabî ed-Vâsîti aracılığıyla bu tarikata intisap etti. Daha sonra gittiği Muasker’de aralarında Muhammed b. Abdullah Sakkât (Sakt) el-Meşrefî, Ebû Re’s el-Mu-